

ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ПРОБЛЕМИ «ЯКОСТІ ЖИТТЯ» СУБ'ЄКТА

Поняття «якість життя» стало проникати в політичне і наукове життя США і країн Західної Європи в середині ХХ століття. Спочатку термін використовувався для позначення якісних аспектів високого рівня життя американського суспільства. Надалі вказане поняття стало застосовуватися як загальна назва широкого кола соціальних індикаторів. Інтуїтивна ясність терміна зробила його популярним в політиці, громадських дискусіях та науці; він почав використовуватися в багатьох наукових дисциплінах, що призвело до трансформації його змісту під впливом різних теоретичних основ таких наук, як психологія, соціологія, економіка, філософія тощо.

У 1970-1980-і роки сформувалися основні підходи до вивчення поняття «якість життя»: суб'єктивний, об'єктивний і заснований на розширенні людських можливостей. У 2009 р. в рамках доповіді Комісії з основних показників економічної діяльності і соціального прогресу, підготовленого під керівництвом Нобелівських лауреатів з економіки Дж. Стігліца, А. Сена і французького економіста Ж.-П. Фігуссі був запропонований новий інтегральний підхід до розуміння поняття «якість життя», який об'єднує усі раніше зазначені [7].

Поняття «якість життя» стало активно застосовуватися в 1960-і роки в США у політичному контексті з метою формування нових цілей розвитку суспільства, а також у науково-методичному контексті – як спроба знайти показники економічного благополуччя країн, які альтернативні валовому національному продукту.

Запропонована Дж. Форрестером математична модель «якості життя» була однією з перших. З 1970 р. в американській і європейській науковій літературі з'являються кілька десятків різних моделей розуміння вказаного феномену. Зміст поняття «якість життя» в них істотно відрізняються [8].

Сильні традиції утилітарної філософії в США і поширення досліджень з вивчення психічного здоров'я людини сформували умови, де на перший план стала висуватися концепція якості життя. Соціальний психолог А Кемпбелл писав, що «якість життя повинна відображатися в очах того, хто споглядає» [4, с. 442]. Даний підхід отримав назву «суб'єктивного».

У рамках «суб'єктивного» підходу вивчення якості життя часто зводиться до дослідження суб'єктивного благополуччя людини (англ subjective wellbeing). Саме ж поняття суб'єктивного благополуччя складається з трьох елементів: позитивних емоцій, негативних емоцій і задоволеності [2]. Деякі автори додають ще й четверту складову, пов'язану з вивченням наявності або відсутності у людини: цілей у житті; персонального зростання, позитивних відносин з іншими; відчуття, знання та розуміння свого призначення; важливого хобі або занять у вільний час [1].

Європейські економісти і соціологи (з Німеччини, Польщі, Швеції) сконцентрувалися на вивченні не потреб людини і способах їх задоволення, а на наявних у індивіда ресурсах, їх справедливий розподіл. Під ресурсами розумілися гроші, можливості, знання, фізична і психологічна енергія, соціальні відносини, безпека. А під благополуччям – контроль індивіда над власними ресурсами з метою поліпшення своїх умов життя [3].

У рамках «об'єктивного», або ресурсно-орієнтованого підходу якість життя розуміється як «добробут» (wellfare) людини, високий рівень якого досягається за рахунок наявності у неї достатніх ресурсів для формування кращих умов життя. Але термін «добробут» в даному випадку застосовується не у вузькому матеріальному сенсі, а в широкому, тобто описує різні соціальні та духовні аспекти життя суб'єкта. Відзначимо, що «чистий» ресурсно-орієнтований підхід до поняття «якість життя», який би виключав думки і емоції індивіда, був популярний зовсім недовго. Практично відразу дослідники прийшли до консенсусу, що найкраще вимірювати якість життя, використовуючи як об'єктивні, так і суб'єктивні показники. Фінський соціолог Е. Аллардт в 1970-х роках провів «Порівняльне вивчення добробуту в

Скандинавських країнах» [див. 7]. Він розділив всі людські потреби на три категорії: володіти, любити та існувати (бути). Для кожної категорії розглядалися як об'єктивні, так і суб'єктивні параметри задоволення. У 1984 р. німецький соціолог В. Цапф писав, що однакові умови життя можуть бути оцінені кардинально по-різному. Люди, що живуть у незадовільних умовах, частіше більш задоволені, а заможні люди можуть бути незадоволені своїми умовами життя [9]. Серед переважаючого числа німецьких досліджень добробут і якість життя визначається як «хороші умови життєдіяльності, які йдуть разом з позитивним рівнем суб'єктивного благополуччя» [9, с. 263].

У 1981 році була опублікована робота майбутнього Нобелівського лауреата з економіки А. Сена [6] «Бідність і голод: нарис про права і поневірвання», яка лягла в основу ще одного підходу-розгляду поняття «якість життя» з точки зору розширення людських можливостей (англ. *sarability approach*). У рамках запропонованого А. Сеном підходу – життя людини розглядається як комбінація функцій, а якість життя розуміється з точки зору володіння максимальним набором «потенційних можливостей». Деякі функції елементарні, наприклад, здорове харчування, підтримання фізичної сили, інші складові, наприклад, самоповага, соціальна інтеграція [6]. Так як люди в різних місцях мають різні набори цінностей і досвіду, то і список відповідних для них функцій залежить від умов. Тобто якість життя – це ступінь особистої свободи людини, міра реалізації наявних у неї можливостей. При цьому свобода розуміється ще й як розширення джерел інформації для оволодіння повним набором можливостей, які доступні особі, а не тільки які їй вже надані за умовчужанням.

З опорою на даний підхід був створений відомий показник-індекс розвитку людського потенціалу (ІРЛП). Широке трактування терміна «якість життя», відмінність в підходах до його використання призвели до того, що в 1990-ті роки термін став широко використовуватися в різних сферах життя, застосовуватися для вивчення різноманітних цільових груп (дітей, жінок, мігрантів, людей старшого віку), а також в освіті та охороні здоров'я. Наприклад, відома концепція вивчення якості життя людей, що проходять медичне лікування (*health related quality of life*), яка набула широкого поширення серед лікарів [5].

Таким чином, словосполучення «якість життя» вперше з'явилося в політичному контексті в 1960-х років з метою формування нових цілей для суспільства і для його розвитку, а в контексті науково-методичному – як спроба знайти альтернативу валовому національному продукту, показники економічного добробуту країн. Під впливом теоретичних основ різних наук були створені різні підходи до вивчення і виміру «якості життя».

Зараз поняття «якість життя» об'єднує широкий спектр суб'єктивних і об'єктивних соціальних індикаторів за такими напрямками, як: матеріальні умови життя; освіта; здоров'я; професійна діяльність; політичні права, соціальні зв'язки; умови навколишнього середовища; економічна і фізична безпека, задоволеність життям. З одного боку, такий широкий спектр дозволяє найбільш повно відобразити багатокomпонентність суб'єктивного благополуччя людини, з іншого боку, вкрай складний для адекватної статистичної оцінки та міжнародного порівняння.

Список використаних джерел

1. Аргайл М. Психология счастья / М. Аргайл – Москва: «Прогресс». – 1990 – 336 с.
2. Дієнер Е. Суб'єктивне благополуччя / Е. Дієнер // Психологічний вісник. – 1984. – № 95. – С. 542-575.
3. Еріксон Е. Ідентичність: юність і криза / Е. Еріксон – М.: Видавнича група «Прогрес». – 1996. – 344 с.
4. Кемпбелл А. Прагнення, задоволення та виконання / А. Кемпбелл, П. Конверс // Людський сенс соціальних змін. – Нью-Йорк: Фонд Рассела Сейджа. – 1972. – С. 441-446.
5. Ноесс С. Дослідження якості життя / С. Ноесс. – Осло: Інститут соціальних справ. – 1987. – 58 с.
6. Сен А. Можливість суспільного вибору / А. Сен // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : nobel.org.ua/images/laureats/6/1998/sen.pdf
7. Стиглиц Дж. Е. Информация и смена парадигмы в экономической науке / Дж. Е. Стиглиц // В кн.: Мировая экономическая мысль. Сквозь призму веков. В 5 т. – М.: «Мысль». – 2005. – С. 535-629.
8. Форрестер Дж. Мировая динамика / Дж. Форрестер. – М.: АСТ; СПб.: Terra Fantastica. – 2003. – 248 с.
9. Цапф В. Виробництво добробуту: державне проти приватного / В. Цапф // Soc Indic Res 14. – 1984. – С. 263-274.

Науковий керівник: кандидат психологічних наук, ст. викл. Сіденко Ю. О.